

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ЕКСПОРТУ ЦУКРУ УКРАЇНСЬКИМИ ВИРОБНИКАМИ

Розглянуто світовий досвід формування ринку цукру. Проведено оцінку експортного потенціалу України. Розроблено пропозиції щодо нарощування виробництва вітчизняного та імпорту цукру, підвищення його конкурентоздатності при входженні України у СОТ.

Цукор – важливий продукт розвитку економіки багатьох країн і посідає значне місце в світовій торгівлі. За роки ХХ століття його виробництво в світі зросло в 6,5 раза. З часу проголошення державної незалежності України продукція сільського господарства і харчової промисловості визначили експортну спеціалізацію країни на світовому ринку. Частка України у світовому виробництві бурякового цукру становила 13–20%. За експортним потенціалом, а він перевищував 3 млн. тонн, наша держава входила до десятка провідних світових експортерів. За виробничим потенціалом Україна належить до числа найбільших світових виробників бурякового цукру, за сприятливих умов вітчизняна цукрова промисловість здатна виробляти понад 5 млн. тонн цукру. За останні 15 років галузь практично зруйнована. Тому актуальним на сучасному етапі розвитку формування взаємовідносин із світовим ринком необхідно вважати збільшення його експортних можливостей, вдосконалення структури експорту, вихід на світові ринки з конкурентоспроможною продукцією, згідно вимог СОТ.

Дослідження показують, що бурякоцукровий підкомплекс був об'єктом глибоких досліджень багатьох вчених. Зокрема, вагомий внесок у дослідження проблем бурякоцукрового виробництва внесли економісти-аграрники П. Саблук, М. Роїк, М. Ярчук, С. Федоренко, В. Штангеєв, О. Шпичак, А. Фурса, В. Юрчишин та ін. Однак сучасний стан взаємовідносин із світовим ринком цукру проблематичний, оскільки існують різні негативні чинники, що гальмують цей розвиток, тому і потребують ґрунтовного дослідження.

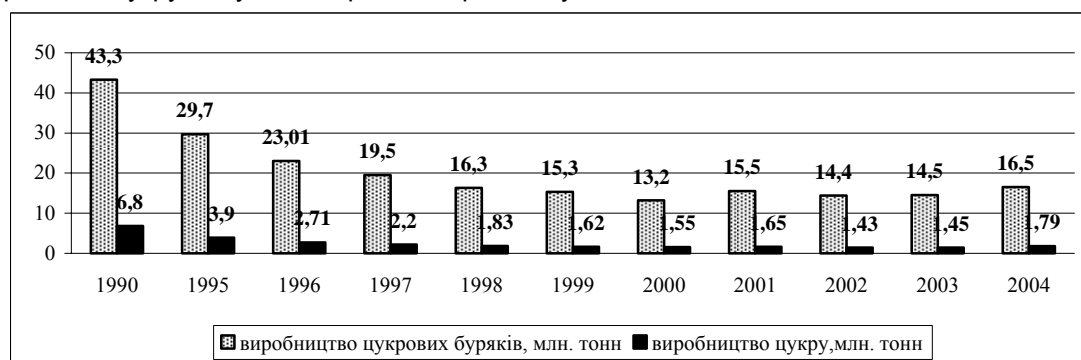
Мета статті – аналіз сучасних проблем і особливостей формування та збільшення виробництва цукрової продукції, підвищення її конкурентоздатності для виходу на світові ринки, успішного входження у СОТ.

Інтеграція у світові і європейські економічні і торговельні структури є стратегічною метою України. Вихід України на світові ринки як рівноправного партнера є можливим лише за умови її членства у Світовій організації торгівлі. Для вступу до цієї організації наша країна повинна виконувати певні вимоги світового співтовариства, зокрема у сфері виробництва і імпорту цукру. Для України членство в СОТ означатиме відмову від державного дотування промисловості та сільського господарства, від ліцензування зовнішньоекономічних операцій або зменшення кількості та обсягів митних обмежень імпорту. Однією з головних умов приєднання України до СОТ є приведення їхнього національного законодавства й практики регулювання зовнішньоекономічної діяльності у відповідності до положень пакета угод Уругвайського раунду. Вважаю, що виконання цієї умови означатиме початок поступової заміни практики довільного встановлення й застосування державою правил економічної поведінки на практику впровадження й дотримання правил, визнаних на багатосторонній міжнародній основі.

Цукрові буряки в Україні є традиційною агрокультурою, яку почали вирощувати за часів промислової революції в сільському господарстві наприкінці ХІХ–ХХ ст. Відтоді світові технології виробництва постійно вдосконалювалися, і тепер більшість цукру виробляють з тростини. Після розриву зв'язків з партнерами з колишнього Радянського Союзу та скасування системи державного замовлення обсяг виробництва цукру в країні істотно скоротився (рис. 1). За

на виробництво

цукросировини і цукру-піску та несприятливі ринкові умови.

Рис. 1. Динаміка виробництва цукрових буряків і цукру в Україні

Примітка: наведено за даними [5, 30].

Зокрема, обсяг виробництва цукрових буряків в Україні у 2004 році порівняно з 1990 роком скоротився в 2,6 рази, а виробництво цукру знизилось у 3,8 рази. Однак за останній рік спостерігається тенденція збільшення як виробництва коренів цукрових буряків так і виробництва цукру. Врожайність цієї культури залишається на дуже низькому рівні (нижча від середньосвітових показників).

Незважаючи на зниження цих показників, Україна відіграє активну роль на світовому ринку цукру. Наша держава входить у першу десятку країн світу з виробництва цукрових буряків (табл. 1).

Найбільший виробник цукру з цукрового буряка є країни ЄС, які виробляють 14% світових обсягів цукру і займають 4-е місце після Америки і Азії [2]. Серед країн ЄС основними виробниками бурякового цукру є Німеччина і Франція. У відносно великих обсягах цукор виробляють також Італія, Великобританія, Нідерланди та Іспанія.

Посіви під цукрові буряки в Європі займають дві третіх світової площі. Врожайність цієї культури і збір цукру в європейських країнах знаходиться на різному рівні, що зумовлено різними економічними і природними умовами.

Таблиця 1

Обсяги і частка основних країн-товаровиробників цукрових буряків у світовому виробництві, 2000–2002 рр.

Країна	2000		2001		2002	
	млн. тонн	частка у світовому виробництві, %	млн. тонн	частка у світовому виробництві, %	млн. тонн	частка у світовому виробництві, %
Франція	31,1	12,7	26,8	11,7	33,3	13,51
Німеччина	27,9	11,4	24,7	10,8	26,8	10,9
США	29,5	12,0	23,4	10,2	25,0	10,1
Російська Федерація	14,1	5,8	14,6	6,4	15,5	6,3
Україна	13,2	5,4	15,6	6,8	14,4	5,8
Інші держави	129,0	52,7	124,2	54,2	131,5	53,34
Світ	244,8	100	229,3	100	246,5	100

Примітка: розраховано за даними [1,729].

На сучасному етапі розвитку питання експорту-імпорту цукру в Україні є надзвичайно важливим і актуальним, потребує висвітлення також ситуація на внутрішньому цукровому ринку, оскільки конкурентоспроможність цукру та підприємств-переробників залишається низькою, і це перешкоджає виходу України на зовнішні ринки. Тому останнім часом експорт цукру зовсім зійшов нанівець, в той час як імпорту цього продукту невпинно зростає (табл. 2, 3).

Таблиця 2

Обсяги експорту та імпорту цукру в Україні, тис. т

Вид цукру	2000		2001		2002		2003	
	експорт	імпорт	експорт	імпорт	експорт	імпорт	експорт	імпорт
Цукор-буряковий	12,8	318,1	6,9	449,3	170,4	436,8	115,6	430,3
Цукор білий	12,8	67,1	6,9	138,2	170,2	58,0	115,8	180,5
Цукор сирець з тростини	-	251,0	-	311,1	-	378,5	-	378,5

Примітка: розраховано за [1, 336; 6].

Експорт цукру (бурякового, тростинного) становив у 2001 та 2002 роках відповідно лише 6,9 та 170,2 тис. тонн – його частка в загальному експорті харчових продуктів у 2002 році налічувала 6,9%. У 2002 році 93,7%, експорту цукру припадає на країни СНГ. Білий цукор в Російську Федерацію не експортувався, хоча здійснювались поставки цукрового сиропу та інших видів цукру, хоча і їх експорт у 2001/02 роках скоротився на 34% [1, 336; 4]. При цьому основним покупцем українських кондитерських виробів з цукру залишається Росія. Слід відмітити, що на сьогодні внутрішній ринок Росії за цінами на цукор власного виробництва та його обсягами залишається найбільш прийнятним для пропозиції української продукції. На сьогодні потреба в цукрі Російської Федерації становить 5,5 млн. тонн. Росія ж виробляє власного цукру 1,5 млн. тонн.

Обсяг експорту цукру з тростини та цукрових буряків в Україні становив 6042,1 та 2465,2 тис. дол. США відповідно в 2000 та 2001 роках. Загальний обсяг експорту цукру та кондитерських виробів з нього

склав в ці роки 105,752 та 85942,8 тис. дол. США [4].

В останні роки Україна перетворилася з експортера цукру в його імпортера (табл. 2). В 2003 році було ввезено приблизно 180,5 тис. тонн білого цукру, в тому числі з Білорусії та Молдови, та 378,5 тис. тонн цукру-сирцю з Бразилії, Куби, Сальвадору та Південної Африки. Це на 24% більше, ніж у 2000 році [6]. Під час розгляду заявки України до вступу в СОТ країни-члени робочої групи – Австралія, Бразилія, Куба, Індія, Аргентина – вимагали від Києва ввести квоту на імпорт в Україну 200-260 тис. т цукру-сирцю щорічно із сплатою 2-відсоткового мита і наступним збільшенням квоти до 350 тис. т. Однак, у 2004 р. в Україну було ввезено майже 1,5 млн. т. цукру-сирцю, що в 4 рази більше, ніж за останні 3 роки [6]. Отже, це остаточно розбалансувало внутрішній ринок цукру.

Цукор, вироблений в Україні, має відносно високу собівартість порівняно з тростинним, що превалює на світовому ринку, та буряковим, виготовленим в інших країнах, і характеризується низькою якістю. А тому в умовах низьких світових цін на цукор високої якості й широкого асортименту, український цукор є неконкурентоспроможним на зовнішньому ринку.

Дослідженнями Світового економічного форуму (WEF) встановлено, що в Україні й досі немає перспектив для зростання рівня конкурентоспроможності. У 2003 році Україні в цьому рейтингу належало 84-те місце серед 102 країн – останнє серед країн Європи. Попереднього 2003 року Україна посідала в рейтингу зростання конкурентоспроможності 77-ме місце з 80 країн [7, 37]. Обсяг світового експорту – імпорту цукру подано в таблиці 3.

З кожним роком цукор посідає значне місце в світовій торгівлі, а його виробництво у світі продовжує зростати. Як видно із табл. 3, основним експортером тростинного цукру в світі є Бразилія. Німецьке статистичне агентство "Licht" зазначає, що виробництво цукру-сирцю за останній рік збільшилося на 3,5% у порівнянні з 2003 роком [4].

Білий цукор, який одержують з цукру-сирцю, внаслідок науково-технічних нововведень в 70-80 рр., технологічних та агрокліматичних особливостей вирощування коштує майже в 1,5 рази дешевше, ніж буряковий. Частка тростинового цукру у світовому виробництві цукру складає 70%. Співвідношення об'єму виробництва цукру з тростини і цукру з цукрового буряка коливається приблизно від 3:1 до 4:1.

Таблиця 3

Світова торгівля цукром основними країнами-товаровиробниками

Напрямок/країна	Маркетингові роки							
	2000/2001		2001/2002		2002/2003		2003/2004	
	млн. тонн	частка, %	млн. тонн	частка, %	млн. тонн	частка, %	млн. тонн	частка, %
Експорт:								
Світ	41,5	100	37,6	100	40,9	100	46,1	100
в т. ч.:								
Бразилія	11,3	27,2	7,7	20,4	11,6	28,4	14,0	30,3
ЄС	6,1	14,8	6,6	17,5	4,8	11,7	5,3	11,4
Австралія	4,1	9,9	3,1	8,1	3,6	8,8	4,1	8,9
Куба	3,4	8,2	23,1	8,0	2,7	6,6	2,4	5,2
Польща	0,4	1,0	0,5	1,2	0,1	0,1	0,5	1,0
Україна	0,13	0,3	0,01	0,02	0,1	0,2	0,4	1,5
Індія	0,03	0,17	1,4	3,6	1,1	2,8	1,4	3,1
Інші країни	16,1	38,7	15,5	41,2	16,9	41,4	18,1	38,3
Імпорт:								
Світ	36,0	100	38,7	100	38,1	100	39,9	100
в т. ч.:								
Росія	5,1	14,3	5,7	14,6	4,9	12,7	4,0	10,0
Корея	1,5	4,3	1,6	4,1	1,6	4,2	1,6	4,0
США	1,5	4,1	1,4	3,7	1,4	3,7	1,6	3,9
Індонезія	1,9	5,4	1,6	4,1	1,6	4,2	1,6	4,1
Куба	-	-	0,04	0,1	0,1	0,2	0,3	0,8
Україна	0,3	0,9	0,4	1,1	0,3	0,7	1,5	3,7
Інші країни	25,6	70,9	28,1	72,4	28,3	74,3	29,4	73,5

Примітка: розраховано за даними [7, 37].

Світове виробництво цукру по основних країнах-товаровиробниках, млн. тонн

Країна-виробник	Маркетингові роки			
	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004
Бразилія	20,1	17,1	20,4	23,8
Індія	20,2	20,5	20,5	22,1
Китай	7,5	6,8	8,3	11,4
США	8,2	7,9	7,2	7,6
Таїланд	5,7	5,1	6,4	7,3
Мексика	4,9	5,2	5,2	5,2
Австралія	5,4	4,2	4,7	5,5
Куба	4,1	3,5	3,6	2,3
Росія	1,5	1,6	1,6	1,6
Україна	1,7	1,7	1,8	1,6
Інші країни	59,6	57,1	57,9	60,4
Світ	136,4	130,6	134,6	148,8

Примітка: наведено за [4] у скороченому вигляді.

Найбільшими виробниками тростинного цукру в Азії є Індія, Китай, Таїланд, Пакистан; в Північній і Центральній Америці – Мексика, Куба, США, Гватемала; в Південній Америці домінує Бразилія; в Африці – ПАР та Єгипет; в Океанії – Австралія. Зазначені країни є світовими лідерами у виробництві тростинного цукру.

Нині Україна посідає 19 місце у світі по виробництву цукру [4]. Хоча відмітити, що природні умови в Україні для вирощування цукрових буряків є надзвичайно сприятливими, про те цукристість цукрових буряків знижується з року в рік, зараз вона становить 15%, при базовій 16% [1, 363].

На нашу думку, основними проблемами переробної галузі є те, що сировина, що надходить до заводів, є низькоякісною, погано зберігається, до того ж половина площ під цукровим буряком вразили різноманітні хвороби. Все це певним чином впливає на якість кінцевого продукту. За даними "Укрцукру", 50% цукру не відповідає вимогам стандартів. Причиною цього стала хронічна криза в країні, нестача інвестицій, руйнування інфраструктури галузі, а також зовнішні причини, насамперед, протекціоністська політика країн ЄС щодо виробництва та експорту цукру. Вони почали надавати субсидії власним виробникам і експортерам цукру, встановили високу ставку ввізного мита, високі оптові та роздрібні ціни за рахунок державних дотацій на покриття різниці між світовою і внутрішньою ціною. Внаслідок цього країни ЄС здобули переваги в конкурентній боротьбі з іншими державами.

Так країни ЄС стимулюють розвиток національних бурякоцукрових галузей на основі 4-ох факторів: підтримка ціни (забезпечується через регулювання імпорту цукру і надання експортних субсидій); виробничі квоти; збори виробника (покривають відшкодування експортних затрат і відшкодування затрат на виробництво); імпорт цукрової тростини.

Для України досвід регулювання ринку цукру, який накопичено у провідних країнах світу зокрема країнах ЄС, є корисним, оскільки на момент його розробки і використання країни ЄС не були самозабезпеченими цукром.

Найбільшим ринком цукру у світі після Бразилії, Індії і Китаю є США. В наш час країна виробляє значні обсяги цукру (2003/2004 – 7601 тис. тонн) із цукрових буряків і цукрової тростини. Щорічне споживання цукру в США зростає більш як на 1,7% за останнє десятиріччя. Темп приросту споживання вище, ніж темп приросту населення в країні, де цей показник становить близько 0,8% [8].

Як правило, три четверти виробленого цукру споживається самими країнами-виробниками, тому вони одночасно є і споживачами своєї продукції. Решта цукру поставляється на світові ринки і йде до запасу. Щороку світові запаси цукру зростають. Це і обумовлює потребу у збільшенні виробництва цукру. Найбільшими споживачами цукру в світі є Індія, ЄС та Бразилія.

В Україні попит на цукор формується насамперед виходячи з потреби в ньому населення. У 2000 р. фактичне споживання його становило 36,5 кг на душу населення, що на 1,5 кг менше раціональної норми, рекомендованої Українським НДІ харчування. Для порівняння: ЮНЕСКО встановило санітарну норму споживання цукру в розмірі 44 кг на рік; в семи найбільш розвинених країнах світу цей показник становить близько 48 кг [9, 20].

Світовий ринок цукру формується стихійно. На нього надходять лишки цукру, вироблені понад потребу країн-виробників. Внутрішній ринок цукру в таких країнах чітко регулюється економічними регуляторами, які завжди утримують і гарантують надходження цукру на внутрішній ринок залежно від запитів споживачів. Ціни на внутрішньому ринку в цих країнах вільні, але завжди стабільні. Крім того, вони вище світових цін у 2–4 рази, що дає змогу забезпечувати потребу в цукрові внутрішніх цін на цукор. Ці країни стимулюють розвиток національних бурякоцукрових галузей.

Вітчизняна цукрова промисловість значно поступається за основними економічними показниками перед переробною сферою провідних країн світу. Так в основних бурякосійних країнах тривалість процесу

сокодобування коливається від 64 до 152 днів. Проте як в Україні процес цукроваріння триває дещо більше 40 днів. Наступним основним критерієм оцінки результативності досліджуваної галузі є показник виходу цукру з гектара посіву цукрових буряків, що становить 2,19 т/га, що є досить низьким порівняно з аналогічним показником у країнах ЄС (вихід цукру коливається в межах від 9,70 тонн до 12,52 тонн цукру).

Вивчаючи та досліджуючи потенційні можливості експорту українськими товаровиробниками слід зазначити, що в нашій державі відповідно до Закону України "Про державне регулювання виробництва і реалізацію цукру" прийнятого в 1999 році, не дотримуються мінімальні ціни на цукор, наявним є необгрунтоване ввезення цукру-сирцю тростинного, не використовуються поставлені квоти.

Вважаю, що в нашій державі недостатньо уваги приділяється застосуванню економічних важелів до відновлення обсягів виробництва цукрової сировини, прибутковості бурякоцукрового підкомплексу з боку держави, забезпечення конкурентоспроможності галузі та захисту вітчизняного товаровиробника.

Український цукор був і потенційно має перспективи бути конкурентоспроможним товаром як на внутрішньому, так і світовому ринку. Саме тому з